

OLEVIKU ESIMENE TEGEVUSAASTA

Mart LAAR

Eesti Vabariigi Valitsus. Stenbocki maja, Rahukohtu 3, 15161 Tallinn, Eesti

19. sajandi viimase neljandiku rahvusliku liikumise uurimisel on teadlaste vaateväljast seni suhteliselt eemale jäänud oma aja mõjukamaid ajalehti Olevik ning selle peatoimetaja Ado Grenzstein.

Idee asutada Olevik tekkis 1881. aastal C. R. Jakobsonile oponentide rahvuslike tegelaste seas. A. Grenzsteini palve uue lehe loomiseks ei leidnud esialgu ei kohalike baltisakslaste ega Vene keskväimu poolehoidu. Kuigi lõpuks õnnestus Grenzsteinil saada luba lehe väljaandmiseks, määras Oleviku asutamislugu algusest peale ära lehe edasise suuna, kus rahvuslik hoiak oli kaetud Vene keskväimu kiitvate avaldustega.

Raskustele vaatamata kujunes Oleviku start Eesti avalikus elus edukaks. Konstruktivistset rahvuslikku joont pidav ning hästi toimetatud Olevik võitis kiiresti lugejaid ning omandas laialdase autoriteedi. Ajalehe programm oli lähedane 1878. aastal vastu võetud J. Hurda suuna tegevuskavale, mille alusel Hurt oli ebaõnnestunult üritanud oma lehte asutada. Mitte vaieldes Jakobsoni suuna esindajatega, seisis Olevik rahvuslike huvide eest ning ründas küllalt ägedalt baltisakslaste ülemväimu Eestis. Olevik võitles eesti professuuri asutamise eest Tartu Ülikoolis, toetas palvekirjade esitamist Vene keskväimule ning ergutas seltsiliikumist.

Oleviku tellimisraamatute kohaselt oli Tartus välja antaval lehel 1882. aastal kõige rohkem tellijaid Tartumaal. Järgnesid Harjumaa, Virumaa, Võrumaa, Pärnumaa, Viljandimaa, Läänemaa, Järva- ja Saaremaa. Arvukalt tellijaid oli Olevikul väljastpoolt Eestit. Kokku oli väljaandel 1882. aastal 1596 tellijat. Oleviku leviku võrdlemine teiste rahvuslike häälekandjate levikuga osutab regionaalse teguri tähtsusele rahvusliku liikumise ettevõtmiste juures, viidates samal ajal ka rahvusliku liikumise aktiveerumisele Põhja-Eestis 1880. aastate algul. Eriti tähelepanuväärne on sellel taustal nii Tallinna kui ka üldse Põhja-Eesti sedavõrd jõuline esiletõus.

Oleviku selgelt rahvusliku suunitlusega programm jäi püsima ka järgnevatel aastatel, tehes teatava muutuse läbi alles 1880. aastate teisel poolel venestuspoliitika tugevnedes. On selge, et Oleviku tegevus ja programm vajavad põhjalikku uurimist.

Raske on leida 19. sajandi teise poole Eesti ajaloost enim vaieldud tegelast, kui seda on Ado Grenzstein. Teda on peetud nii üheks aktiivsemaks venestajaks kui ka salakavalaimaks omaaegseks poliitikuks, nii poliitiliseks tuulelipuks kui ka tõsiseks rahvaalgustajaks, nii heaks ajakirjanikuks kui ka lihtsalt hulluks.

Samas tuleb tõdeda, et Grenzsteini kohta on kindlasti rohkem arvatud, kui teda tõsiselt uuritud. Peaaegu 75 aastat tagasi ilmusid üksteise järel Aleksander Kruusbergilt ning Friedebert Tuglaselt ülevaated Ado Grenzsteinist.¹ Neis esitatud pilt on väikeste muudatustega püsinud tänaseni. Kokku võttes oma arusaama Grenzsteinist on Tuglas kirjutanud: “Grenzstein oli negatiivne kuju meie ühiskonna ajaloos. Tema tahtejõud rabeles kahtlastel, üldsusele kahjulikel sihtidel. Kui teda ei või nimetada venestajaks, siis oli tema tegevus ometi kasuks venestusele. Ta halvatas rahva elujõudu kõige hädaohtlikumal silmapilgul ja paralüüeeris selle eneseavaldusi. Tema saatust oli traagiline, kuid selle traagika põhjusi tuleb otsida tema enda isikus.”²

A. Grenzsteini “tagasitulek” algas 1980.–1990. aastatel, kui väikeste vahede järel kõigutati mitut tema suhtes avaldatud seisukohta suuremal või vähemal määral.³ Ometi pole tänaseni jõutud Grenzsteini elu ja tegevuse üldistava käsitluseni. Viimasel ajal on siiski sagenenud häälled, mis nõuavad tema tegevuse ja pärandi põhjalikumat uurimist ning isegi tema rolli ümberhindamist.⁴ Jaanus Arukaevu kirjutab muu hulgas: “Ado Grenzsteini värvikas, muutlik ja samas omapäraseid samme täis elukäik pakub piisavat ainet isiku ja ühiskonna vastastikuse mõju analüüsimiseks. Vaid nii suudame mõista Grenzsteini käitumise loogikat. Ja kui õpetame inimesi asetama end kasvõi osaliselt Grenzsteini rolli ning suudame seeläbi tabada tema sajanditaguse suunamuutuste jada tagamaid ja olemust, siis oleme astunud pika sammu ka tänase muutuva ühiskonna mõistmise suunas.”⁵

Takistuseks Grenzsteini põhjalikumale uurimisele on tema tegevuse erinevaid tahke avavate käsitluste nappus. See puudutab ka Grenzsteini suurimat ettevõtmist: ajalehte Olevik. Akadeemilises Eesti ajakirjanduse ajaloos on Olevikku vaatleva peatüki lõpus võimalik ära tuua vaid mõned viited varasematele töödele, millest kaalukaim on kahtlemata Hans Kruusi uurimus Oleviku asutamise kohta.⁶

Kui mõne teise ajakirjandusväljaande puhul võib sellist olukorda põhjendada arhiivianndmete nappusega, siis Oleviku osas see väide ei kehti. Eesti Kirjandusmuuseumis on säilinud nii Oleviku tellimisraamatud kui ka Grenzsteini kirjakogu kaudu mahukas arhiiv ajalehe kaastöödest ning kaastöölolistest. Arvestades

---

¹ **Kruusberg, A.** Aadu Grenzsteini võitlus Jaan Tõnissoniga. Tartu, 1921; **Tuglas, F.** Ado Grenzsteini lahkumine. Tartu, 1926.

² **Tuglas, F.** Ado Grenzsteini lahkumine, 97.

³ **Laar, M.** Tuglas, ajalugu ja “Ado Grenzsteini” lahkumine. – Looming, 1986, 12, 1676–1683; **Laht, U.** Ado Grenzsteini tagasitulek. – Looming, 1986, 2, 218–221; **Undusk, J.** Esimene Eesti juudiõgija. – Vikerkaar, 1991, 2, 66–74; 3, 57–68.

⁴ **Arukaevu, J.** Ado Grenzsteini tagasitulek. – Akadeemia, 1997, 12, 2467–2514.

⁵ Samas, 2475.

⁶ **Kruus, H.** “Oleviku” asutamine. – Rmt: **Kruus, H.** Eesti ajaloost XIX sajandi teisel poolel. Tallinn, 1957, 212–220.

Oleviku tähendust Eestis 19. sajandi viimasel neljandikul, tuleb tõsisemate tööde puudumist Grenzsteinist ja tema tegevusest igal juhul pidada ebanormaalseks.

Niisiis, Ado Grenzstein ja Olevik. Akadeemilises Eesti ajakirjanduse ajaloos kirjutatakse selle lehe kohta järgmist: "Olevik oli kindlasti sisukas ajaleht, pakkudes küllaldaselt ja mitmekülgselt informatsiooni, harivat lugemisvara, mõistlikku ajaviidet, ilukirjandust, praktilisi nõuandeidki. Nõnda lähenes Olevik nõudlikumale lugejale suunitletud nädalajakirjale, milles peale eespool mainitud sisukomponentide oli veel uusi värskeid ideid ning algatusi. [...] Kindel on ka see, et Grenzstein oli poliitikaelus vaatlejana palju pädevam kui tema ajakirjanduslikud konkurendid."⁷ Sama kinnitab põhimõtteliselt ka F. Tuglas: "Oma tegevuse algupoolel oli ta tõesti pääjagu pikem kaasaegsist, kelle annete hindamisel ei või olla paljunõudlik."⁸

Enamik uurijaid on jaotanud Oleviku tegevuse mitmesse üksteisest selgelt erinevasse etappi. Jättes vaidlused sellise jaotuse paikapidavuse üle, tuleb igal juhul tõdeda, et kõige vähem on avalikkusel teavet Oleviku ilmumise esimesest poolest ehk aastatest 1881–1887. Selle lünga osaliseks täitmiseks on mõeldud ka praegune ülevaade Oleviku esimesest tegevusaastast.

Oleviku asutamise asjaolude mõistmiseks tuleb algatuseks heita pilk Eestis 19. sajandi 80ndate aastate alguses tekkinud olukorrale. Rahvuslik liikumine oli ühelt poolt kiiresti edenemas, jõudes kümnendi alguseks täiesti uuele tasemele. Ühtaegu hakkasid rahvusliku liikumise juhtide vahel tekkinud lahkkelid pikka-mööda negatiivset mõju avaldama. Sakala jõuline esiletõus oli jätnud Jakob Hurda ümber koondunud rahvuslikud tegelased häälekandjata. End sakslastega koostöös kompromiteerinud Eesti Postimees polnud rahvusliku häälekandjana kasutatav, mistõttu juba 1878. aastal oli Hurt alustanud katseid oma lehe saamiseks. Nii saksa kui ka vene mõjude vastu seisev Hurt ei leidnud oma taotlusele toetajaid ega saanud lehe asutamiseks luba. Nii oli Carl Robert Jakobsoni mõju kasv rahvuslikus liikumises möödapääsmatu.

See süvendas Hurda pooldajate hulgas vajadust oma häälekandja järele. Sobivaks kandidaadiks uue väljaande toimetaja kohale näis paljudele äsja oma õpingutelt Viinist naasnud noor Ado Grenzstein. Grenzstein oli sündinud 24. jaanuaril 1849 Tarvastu kihelkonnas talu rentniku pojana. Ta õppis Tarvastu kihelkonnakoolis ning Zimse seminaris, töötas seejärel mitmel pool õpetajana ning täiendas end Viini pedagoogiumis. Eestisse naasvat Grenzsteini soovisid oma teenistusse rakendada rahvusliku liikumise mõlemad pooled, kuid asjaosalise enda valik langes Jakobsoni vastasleerile. 1881. aastal palgati Grenzstein tööle Eesti Postimehe toimetajana. Töö teiste palgalisena ei rahuldanud teda ja ta hakkas järjest sihi-kindlamalt taotlema endale mõjukamat kohta rahvuslikus liikumises. Parim võimalus selleks oli oma ajalehe loomine.⁹

⁷ Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed. Toim E. Lauk. Tallinn–Tartu, 1994, 194.

⁸ Tuglas, F. Ado Grenzsteini lahkumine, 135.

⁹ Eesti ajalugu elulugudes. Tallinn, 1997, 88–89.

Oleviku asutamise loost on üle poolesaja aasta tagasi andnud põhjaliku ülevaate H. Kruus. Selle kohaselt käidi uue ajalehe asutamise kavatsus välja 1881. aasta aprillis läbirääkimistel, kus osalesid pastorid Wilhelm Eisenschmidt ja Michael Jürmann, usuteaduse üliõpilased Rudolf Kallas ja Paul Undritz ning tollane Eesti Postimehe toimetaja Ado Grenzstein. Et seista vastu Jakobsoni suunale rahvuslikus liikumises, tegi M. Jürmann ettepaneku asutada uus ajaleht Olevik. Kavast informeeriti kiiresti Hurta ning juba 28. aprillil 1881 saatis Grenzstein Trükiasjade Peavalitsusele palve saada luba uue ajalehe väljaandmiseks. Peamist toetust selleks lootis ta saada Hurdalt, kes üritaski omalt poolt Oleviku sünnile kaasa aidata. Asjaajamine võttis siiski kauem aega, kui Grenzstein oli arvanud, ning lõpuks olevat Olevikule loa saamist kiirendanud Johann Köler.¹⁰ H. Kruusi käsutuses ei saanud aga olla Peterburi arhiivides säilitatavaid materjale, mis mitmele segasele asjaolule mõnevõrra teisest vaatevinklist valgust heidavad. Nimelt selgub Oleviku asutamise mahukast toimikust, et Grenzstein sattus ajalehe loomisel samade probleemide ette, mis mõne aasta eest olid saatuslikuks saanud Hurda taotlusele.¹¹

Ühelt poolt olid lehe ilmuma hakkamise vastu nimelt baltisakslased (eesotsas maamarssal Timotheus von Bockiga), teiselt poolt vastustas seda aga Liivimaa sandarmeeria, kelle arvates loodav leht võis hakata vastu töötama "valitsuse suunale". Olukorda ei päästnud ka see, et Hurda ebaõnnestumisest õppust võtnud Grenzstein oli oma palvekirjad üle puistanud truualamlikkuse avaldustega ning lubadustega kõrvalekaldumatult taotleda Vene keskvoimu poliitika teostamist.

Kõigile püüdlustele vaatamata oleks Grenzsteinil ilmselt jäänudki leheluba saamata, kui mitte eriülesandega Liivimaale komandeeritud sandarmeeriaametniku N. Mjassojedovi ettekanne poleks olukorda põhjalikult muutnud. Eesti ajakirjanduse suundadega tutvuma saadetud Mjassojedov ei koostanud ülevaadet mitte ainult eesti ajalehtedest, vaid ka rahvuslikust liikumisest ning selle suundade olemusest. Ta märkis näiteks, et Sakala võib küll süüdistada Olevikku lähenemises sakslastele, mis ei pea aga sugugi paika. Mõlemad parteid võitlevad sakslaste ülemvõimu vastu, lahkarvamusi on üksnes võitlusvahendite valikus. Kokkuvõttes leidis Mjassojedov, et keskvoimudel tuleb eestlasi ja lätlasi nende võitluses germaniseerimise vastu aidata. Sellele tuginedes nõudis ta õiglasemat suhtumist rahvusliku liikumise parteidesse ning taotles Olevikule ilmumisluba. Need argumendid avaldasid Trükiasjade Peavalitsusele mõju ja Grenzsteini taotlus rahuldati. Eeltoodule tuginedes on ilmselt võimalik paremini selgitada Oleviku rõhutatud keisritruudust ning vene-orientatsiooni. Grenzstein teadis hästi, et tema

¹⁰ Kruus, H. "Oleviku" asutamine.

¹¹ Venemaa Riiklik Ajalooarhiiv (Государственный исторический архив России), f 776, n 12, 1881. a, s 20.

lehe ilmumine sõltus otseselt Vene keskvõimude hoiakust, ning suunas vastavalt sellele ka väljaande kurssi.¹²

Seni on täpselt lahendamata küsimus, millised olid need allikad, kust Mjassojedov oma informatsiooni ammutas. Teatavat valgust sellele võib heita katke Grenzsteinisse tollal mitte just kõige heatahtlikumalt suhtunud Lydia Koidula kirjast oma õele Eugeniele, kus ta pahandab vend Harry poolt Grenzsteinile antud toetuse pärast: “Nii siis eitas vennake, et ta midagi on teinud, olles igatahes kõige otsemas vasturääkimuses uhkete, Eduardi sünnipäeva aegsete lausetega, et üksnes tema kautsjon selle mehe s.o. Grenzsteini läbi viinud Mssj. juures ning samuti vastanduses märkusega, et Grenzstein Hurda juuresolekul ausõna andnud absoluutselt vaikida tema [Harry – M. L.] abist.”¹³ Nagu näha, olid Mjassojedovi mõjutamisega seotud nii Harry Janssen kui ilmselt ka Jakob Hurt, kelle rolli Oleviku sünnis Grenzsteingi on rõhutanud.

Nii või teisiti, 23. detsembril 1881 jõudis kätte päev, kui Eesti avalikkuse ette astus uus ajaleht pealkirjaga Olevik. Pöördumises lugejate poole põhjendab Ado Grenzstein uue ajalehe ilmuma hakkamist ning tutvustab lühidalt oma senist elukäiku. Grenzstein kirjutab, et ta tundis “ju noorelt seda soovi omas rinnus, et oma rahva seas kuidagi viisi tööd teha nende kasuks”. Sellest soovist on alguse saanud ka uue ajalehe väljaandmine, mis peab eesti rahvast aitama edendada ning edasi viia. Grenzstein rõhutab, et eesti rahval on olemas kõik võimalused edukalt edasi sammuda, ja kinnitab, et selle tagatiseks on muu hulgas ka Vene riigivalitsuse toetav suhtumine: “Mis on siis kõrge riigivalitsuse nõu Eesti rahva kohta? See, et Eesti rahvas tubliks ja haritud rahvaks saaks, et temal tõiste Vene alamatega ühesugused õigused ja kohused oleksivad ja et ta ikka ja jäädavalt Vene riigi varju all kasvaks ja õitseks. Keelt ja usku ei taheta Eestlastelt mitte võtta, vaid Eesti rahvast tahetakse Eesti rahvaks jätta ja teda just tema rahvuse iseloomu põhjusel edasi aidata.” “Viha ja vaenu” külvamist riigivalitsus aga ei salli, vaid soovib, et “vaimuharidust edendataks ja ajakirjandus rahulikku ülesehitavat tööd teeks”. Grenzstein lubab, et just sellest põhimõttest saab ka Olevik lähtuma. Olevik ei soovi tüli norida, vaid kõigiga sõprust pidada. “Kes Eesti rahvale hääd teeb ja teda edendada püüab, on Eesti rahva ja meie sõber. Kes eestlasi armastab, seda ei saa Eestlane ilmaski vihkama. Ärgu tehku Eestlaste häädele püüdumistele keegi takistusi, siis ei saa nurisemist kuskil kuulda olema.”

Esimeses numbris on ära toodud Oleviku “eeskava”. Selle kohaselt käsitletakse lehes tähtsamaid sündmusi kodu- ja välismaalt, tegeldakse haridusküsimustega, põllu- ja käsitööga, teaduse ja kunstiga, keele ja kirjandusega ning esitatakse “mitmesuguseid lugemisi” ja kuulutusi. Grenzstein kutsub kõiki üles uut

¹² Laar, M. Jakob Hurda katsest asutada ajaleht “Mesilane” 1878. aastal. – Keel ja Kirjandus, 1987, 12, 725–731.

¹³ L. Koidula E. Rosenthalile 26. nov. 1881. – Rmt: Koidula kirjad omakseile. Tartu, 1926, 458.

ettevõtmist toetama. “Mida enam vaimustatud isamaapojad niisugust suurt ettevõtmist teuga toetavad, seda enam ja ennemine saab tema oma isamaalisest ülesandest jagu saama.” Samuti veenab ta teisi ajalehti omavahel rahu pidama ning lubab, et ei kavatse kellegagi tüli otsida.

Samas numbris on pikem kirjutus Peterburist. Selles kinnitatakse taas, et Venemaalt lähtuvad uuendused on Eestile kasulikud. “Kõige päält tuli vabadus, siis hakkas vaimuharimine, siis tuli kogukonna valitsus, nüüd tuleb rahukohus, siis maakonna valitsus (semstvo) ja nõnda ikka edasi.”

Kohalike uudiste seas on kirjeldus Aleksandrikooli Tallinna naiste abikomitee tegevusest. Üldse lubatakse rohkem kajastada Tallinnast ja Eestimaa kubermangust pärit uudiseid. Läänemaalt käsitletakse usuliikumise ehk hüppajatega seotut. Esimesest numbrist alates kuulub lehe juurde ka “magus päevajutt” ehk humoriga toonist vestet päevasündmustest. Paraku tuleb tõdeda, et paljude heade omaduste kõrval polnud Grenzsteini huumorisoonega just õnnistatud, mistõttu viimati nimetatud osa jäi lehes nõrgimaks.

Numbris torkab veel silma eraldi pöördumine kirjasaatjate poole üleskutsega aktiivselt tegutseda ning kõik enda ümber toimuv üles tähendada. Grenzstein pidas koostööd kirjasaatjatega lehe tulevikule väga oluliseks ning pöördus selle juurde hiljem korduvalt tagasi. Grenzstein esitas üleskutse kirjutada lehele juhtkirju, lubades need aasta lõpul eraldi ära hinnata ning paremaid rahaliselt premeerida.

Oleviku esimene number juhatab üsna hästi sisse kogu esimese aastakäigu, mis jäi oma struktuuri ning üldise ülesehituse poolest peaaegu muutumatuks. Juba avanumbritest alates torkas silma Oleviku hea ajakirjanduslik tase ning omas ajas igati eesrindlikud seisukohad, mis akadeemilise ajakirjanduse ajaloo kohaselt tagasid Olevikule “hea maine ning kirjasaatjate elava kaastöö”.¹⁴ Oleviku toimetuse suuruse ning koosseisu kohta esimesel ilmumisaastal puuduvad kindlad andmed. Töö pearaskus langes kahtlemata Grenzsteini enda õlgadele. Tema kirjutatud on ilmselt suurem osa lehest. Grenzsteini töövõimet on nimetatud hämmastavaks ning seda see tõesti oli.¹⁵ Siiski on selge, et abilisteta poleks sellisel tasemel lehte keegi suutnud välja anda.

Kui lehe väljaandmist kavandades pidas Grenzstein uhkeid plaane haarata eesti soost üliõpilasi ulatuslikult kaasa, jäi see siiski teostamata. Grenzsteini enda andmetel oli tal esimesel Oleviku ilmumise aastal toimetuses kaks abilist. Üks nendest oli Oleviku sünnile selle esimestest sammudest alates kaasa aidanud Paul Undritz. Teise kaastöölisena on Grenzstein ilmselt silmas pidanud noort Jakob Tamme, kes 1882. aastal Olevikule vene ajalehtedest materjale tõlkis.¹⁶

¹⁴ Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed, 183.

¹⁵ Eesti ajalugu elulugudes, 89.

¹⁶ Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed, 179–180.

Olevik ilmus esimesel aastal Heinrich Laakmanni trükikojas trükituna suureformaadilise (neli lehekülge mõõdus 35 × 51 cm). Leht oli küllalt hästi kujundatud ning küljendatud. Koostöö Laakmanniga ei kestnud aga kaua. 1882. aasta septembriks olid vastuolud sakslastega jõudnud sellisele tasemele, et Grenzstein otsustas asutada Olevikule oma trükikoja. Oleviku 7. septembri numbriga (nr 37) juhtkirjas "Kuida meie vastu võideldakse" kirjeldab Grenzstein tema teele veeretatud takistusi. Nii Laakmanni kui ka Mattieseni trükikoda keelduvat Olevikku trükkimast. "Nemad tahavad iga käesoleva abinõuga üht lehte, kes neile tõsidusi julgeb avalikult suu sisse öelda, ära kautada." Oleviku asemel olevat sakslased valmis igasuguseid kõlvatuid raamatuid trükkima. Grenzstein tõdeb, et "Sakslased nõuavad ka töölistes asjades lahutust. Lahk poliitikas, lahk töös ja teus", mistõttu tal ei jäävat muud üle, kui oma trükikoda asutada. "Peame meie siin ommeti esimest korda näitama, et meie mitte kadunud inimesed ei ole, kui Sakslased omad töökojad meie eest lukku panevad."

Grenzstein üritas oma trükikoja asutamist muuta vaata et üldrahalikuks kampaniaks, kuid pidi peagi tõdema, et asjad ei edene nii kiiresti, kui ta oli oodanud. Probleemidele vaatamata läks ettevõtmine siiski käima ning aasta lõpul võis Grenzstein lugejatele teatada, et vajalikud seadmed uue trükikoja jaoks on juba tellitud ning osaliselt kohalegi jõudnud.¹⁷ 1883. aastast hakati Olevikku trükkima uues trükikojas, see aitas lehe arengule igati positiivselt kaasa.

Kõik tehtu löi head eeldused Oleviku kiirele tõusule Eesti mõjukamate väljaannete hulka. Peamist rolli etendas selle juures aga siiski Oleviku sisu. Ajalehe programmiliseks eesmärgiks oli rahvusliku liikumise edenemine ning rahvuslike ideede levitamine. Sellele teemale on lehe algaastal pühendatud silmapaistev osa juhtkirjadest. Läbi mitme numbriga ilmunud pikemas artiklis "Isamaalised mõtted" selgitatakse näiteks korduvalt J. Hurdale viidates lugejatele rahvusluse olemust ning vajalikkust. Rahvuslus olevat kaasaja maailmas saanud edasimineku aluseks. "Just rahvus on see tiib, kes eestlasi edasi viib." Kaitsmaks rahvust ümberrahvustamise eest on oluline emakeelse hariduse tagamine, millega seoses tõstetakse eriti esile Aleksandrikooli liikumist. Eestlased on sellele toetudes küll ise jalule tõusnud, kuid mitmelt poolt üritatakse nende püüdlusi takistada. Sellega seoses meenutatakse sakslaste rünnakut Aleksandrikooli vastu ning Hurda osa selle tõrjumisel.¹⁸

Põhjalikult on artiklis käsitletud ümberrahvustamisega seotud ohte. "Ehk nüüd küll selle lapsiku kollitegemise otstarbe – põgenege Venelaste eest Sakslaste hõlma alla – meile nii selgeste silma paistab, et meil kartuse asemele naer pääle tükib, siiski tahame seda küsimust ligemalt läbi katsuda. On see küsimus ommeti täieste sõnadega nii: Jääb Eesti rahvas Eesti rahvaks ehk saab ta maa päält ära kautatud." Põhjendades küll ümberrahvustamise kahjulikkust lõpeb

¹⁷ Olevik, 1882, 30. nov, nr 49.

¹⁸ Olevik, 1882, 16. märts, nr 12.

artikkel optimistliku üleskutsega: "Lühidalt: Eestlane ei muuda naljalt oma iseloomu. Eestlaste venestamine saadaks rahvale ja riigile kahju. Eestlast ei tahagi keegi venestada. Kes sellest räägib, tahab meile paljalt kolli teha. Saksastada meie endid ei lase, venestada meid ei taheta, sellepärast tehkem Eesti rahva kallal tema keeles ja meeles ja iseloomus niipalju tööd, kui kellegi jõud ialgi kannab."¹⁹

Nagu näha, püsis Olevik selgesti Hurda kujundatud rahvuslik-alalhoidlikul liinil, propageerides eestluse arengut vene ja saksa mõjude vahel. Kui toimetuse artiklites on seda vahel lahjendatud Grenzsteini arvates vajalike venemeelsete avaldustega, siis Soome ajalehest Valvoja tõlgitud artikli abil öeldakse asjad veelgi selgemini välja. Grenzstein tutvustab nimelt Olevikus põhjalikult Soomes ilmunud kirjutist Eesti rahvusliku liikumise kohta, lisades selle lõppu aga oma-poolse kommentaari: "Lõpetuseks peame veel tähendama, et "Valvaja" kirjatüki kirjutaja Eesti rahva edendusele kõige paremaks arvab, kui rahvas oma iseloomu alalhoidmise eest seisab, oma keelt kalliks peab ja mitte ühele ehk tõisele poole ei kaalu, nagu seda viimsel ajal nähtud. Vaenutujus Sakslaste vastu püüda mitmed mehed viimsetel aastatel kangeste venestada. See olla eksitee niisama nagu katse saksastada. Vaba omavalitsus Vene kubermangus ja Vene kubermanguna olla Eesti politika praegune pääsiht. Rahvas, kel nii palju sitkust kui Eesti rahval, olla seda küll teeninud, et oma lootused kätte saab."²⁰

Tegu on omas ajas küllalt radikaalse avaldusega, mis muidu valvsal tsensoril selgelt kahe silma vahele jäi. Selline mõistukõne ning oma mõtteavalduste peitmine tõlkeartiklitesse oli Grenzsteinile üldse iseloomulik.²¹

Mida Grenzstein rahvuslike ettevõtmiste all silmas pidas, selgub programmlisest kirjutisest "Edendagem Eesti ettevõtmisi!". Selles heidetakse pilk tagasi rahvuslikule liikumisele, tuues välja eestikeelse piibli ilmumise, oma kirjamehed, hariduse edenemise, Pärnu Postimehe, Aleksandrikooli liikumise sünni, laulupeo, seltsiliikumise ja Jakobsoni tegevuse. Grenzstein tõdeb, et "mida on hästi aetud, need ettevõtmised on ka hästi edenenu", väites samal ajal siiski ka takistuste olemasolu, mille pikemale analüüsimisele ta aga ei asu. Rahvuslik liikumine vajab igäihe kaasalöömist ja abi. "Ärkamata Eestlased on nime-Eestlased, suu-Eestlased on kadakasaksad, töö-eestlased on Eestlased, kelle pääle rahva tulevik on rajatud."

Toetamist ootavate ettevõtmistena nimetatakse Aleksandrikooli liikumist ning Johanson-Pärna kooli Tallinnas, Linda seltsi, põllumeeste seltse, Vanemuise seltsi ja teisi seltse. Toetada tulevat rahvuslikku ajakirjandust ning raamatukogusid. Oluline on Grenzsteini meelest ka eestlaste käest ostmine ning eestlaste oma pagana asutamine.²²

¹⁹ Olevik, 1882, 14. apr, nr 16.

²⁰ Olevik, 1882, 16. nov, nr 47.

²¹ Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed, 183.

²² Olevik, 1882, 7. dets, nr 50.

Kui viimati tsiteeritud artiklis jäid rahvuslikku liikumist takistavad jõud mainimata, siis üldiselt ei teinud Grenzstein sellest saladust, süüdistades teravas toonis baltisaksa ülemkihte Eestis rahvusliku liikumise tõkestamise pärast. Oleviku esimese ilmumisaasta analüüsimisel torkabki silma saksavastaste kirjutiste suur hulk. Osalt võib siin tegu olla Grenzsteini sooviga end võimalikult kiiresti Eesti Postimehest distantseerida, teisalt pärinesid vähemalt mõned teravad väljaastumised mitte tema enda, vaid kaastööliste sulest.

Igal juhul ilmus juba Oleviku esimestes numbrites ilmselt P. Undritz kirjutatud "auhinnatöö", kus rünnatakse baltisaksa ajakirjandust, kes on ülekohtuselt eestlaste rahvuslikke püüdeid halvustanud ning kahtluse alla seadnud. Rahva elus esineb tõesti küll veel väärnähtusi, kuid nende juuri ei tule otsida rahvuslikust liikumisest, vaid rahva halvast olukorrast. "Lugija on näinud, mitte Eesti ajalehed ja seltsid pole praeguste iseäraliste paha ilmutuste ja rahutu oleku põhi, vaid selle sünnitajad on mõned iseäralise kurja seltsi püüdmised ja Sakste valekaebdused ja ärritused kirjateel ja suusõnal. Kadugu need põhjused, siis kauvad ka pahad nähtavused. Parandatagu meie kohtujärg, vangikojad ja kõrtsid, edendatagu koolitamist ja ärgu seistagu mitte koolide vastu, kui neid rahvas ise oma nõuu ja jõuuga on ette võtnud asutada, nagu Aleksandri kooli, muretsetagu selle eest, et rahvas ikka enam ja enam Eesti seltsidest osa hakkab võtma ja ajalehti lugema, kutsutagu rahvas valitsusest osa võtma, antagu neile pääle pandud kohustustega ühes ka suurendatud õigused ja tehtagu neid üheväärilisteks ja õiguslisteks kodu kodanikkudeks, siis saab usaldus meie ma mitmesuguste rahvaste ja seisuste vahel pesitama hakkama, siis saame leidma, et meie "maa rahvas" väga tänuline rahvas on."²³

Seda laadi seisukohti esitas Olevik esimesel aastal veel korduvalt. Aasta jooksul ilmunud 52 juhtkirjast võib sakslaste vastu suunatuks või nendega polemiseerivaks pidada peaaegu kolmandikku ehk 16 juhtkirja. Üsna äge poleemika käis Olevikul ka Tallinna Sõbra ning teiste saksameelsete eesti lehtedega. See tõi Olevikule kaasa kohtuasju ning süüdistusi.

Olevik õhutas eestlasi igal võimalusel oma huvide eest seisma, ostma kaup eesti kaupmeestelt ning asuma ise end nii tulundusasutustes kui ka kohalikes võimuorganites esindama. Näiteks kutsuti mitmes kirjutises eestlasi üles linnavolinike valimistel omi kandidaate esitama ning aktiivselt valimistel osalema. "Tartu eestlased valmistagu endid aegsasti ette, et nad kohe tõise valikomitee võivad asutada, kui esimene oma tööga viibib ehk nende soovisid kuulda ei võta. Meie ei ela ju mitte Saksamaal Berliinis, vaid Eestlaste maal Tartus."²⁴

Vaenulikkusega baltisakslaste ülemvõimu vastu käis kaasas truudus keisri ning Vene riigi vastu. Nagu juba öeldud, kuulus ilukõneline kummardamine hea tsaari ja Vene valitsuse ees Grenzsteini stiili juurde. Olles veendunud, et vaid

²³ Olevik, 1882, 27. jaan, nr 5.

²⁴ Olevik, 1882, 3. veebr, nr 6.

igal võimalikul juhul oma ustavust demonstreerides saab Olevik püsima jääda, polnud Grenzstein oma riigitruuduse näitamisega kitsi.

Tähtsal kohal oli Olevikus rahvusliku liikumise ettevõtmiste tutvustamine. Korduvalt kirjutati Aleksandrikooli liikumisest ning kutsuti rahvast selles osalema. Erilise tähelepanu all oli Aleksandrikooli Tallinna naiste abikomitee, millest lehes mitmel puhul väga positiivselt ning toetavalt räägiti.²⁵ Ajaleht innustas naisi aktiivsemalt rahvuslikku liikumisse lülituma ning ironiseeris meeste kartuse üle naistele alla jääda.

Mitmetes juhtkirjades käsitleti emakeelse hariduse probleeme ning seltsiliikumist. Olevik toetas eesti koolmeistrite organiseerumist, jagas põhjalikus artiklis juhendeid raamatukogude asutamiseks²⁶, muretses seltside käekäigu pärast, tegi neile ettepaneku õpetada endale välja nõunikke ning esitas omas ajas vägagi eesrindliku ettepaneku anda “mängimiselt jau sellele kirjanikule, keda mängitakse”²⁷. Eesti soost üliõpilasi kutsuti üles koonduma ning vajaduse korral väljaspool Eestit endale paremat haridust otsima.

Juhtivat rolli etendas Olevik võitluses nn eesti professuuri pärast Tartu Ülikoolis. 30. märtsil 1882 teatas leht (nr 14), et Kirjameeste Selts asub võitlema eesti professuuri asutamise eest, mis olevat igati kiiduväärt ettevõtmine. Mõne kuu pärast pühendas Olevik samale teemale pikema artikli, arutades põhjalikult läbi kõik pool- ja vastuargumendid. Eesti professuuri olevat vaja eesti keele arendamiseks ning selle viimiseks kõrgemale tasemele, sest “Eesti keel peab edaspidi Eesti rahva teaduse ja suure Veneriigi seaduse keeleks saama”. Professori ametikohale sobivat kõige paremini J. Hurt.²⁸ Kahjuks jäi baltisakslaste vastuseisu tõttu eesti professor Tartu Ülikoolis loomata, mis tõi omakorda kaasa Oleviku teravad rünnakud “saksa ülikooli” vastu Tartus.

Suurt tähelepanu pälvis Olevikus 1882. aastal palvekirjade liikumine. Kui osa neist – nagu Viljandimaa koolmeistrite poolt koolide Vene haridusministeeriumile allutamise vastu koostatud palvekiri – sai karmi hukkamõistu osaliseks, siis Vene keskvõimudele suunatud palvekirju toetati ning rahvast otse õhutati neid esitama. Uuesti trükiti 1881. aasta palvekiri ning valmistati rahvast ette senaator Manasseini revisjoniks.²⁹ Toodi ära juhend, kuidas tuleks Manasseinile palvekirju esitada.³⁰

Oleviku pilgu alt ei jäänud välja ka keeleküsimumused. Huvitavaks seisukohavõtuks oli siin 1882. aasta 2. novembril (nr 45) ilmunud kirjutis “Tallinna keel Tartu maal”, kus propageeriti ühtse kirjakeele kasutusele võtmist kogu maal. Seejuures polevat aga vajalik kohalikke murrakuid täiesti välja tõrjuda. “Meie ei

²⁵ Olevik, 1882, 6. jaan, nr 2.

²⁶ Olevik, 1882, 19. okt, nr 43.

²⁷ Olevik, 1882, 30. aug, nr 36.

²⁸ Olevik, 1882, 18. mai, nr 21.

²⁹ Olevik, 1882, 11. mai, nr 20.

³⁰ Olevik, 1882, 2. märts, nr 10.

nõua mitte Tartu-Võru murraku kautamist, mis ju ka võimata oleks. Aga meie soovime, et Eesti kirjakeel terves Eesti piiris koolis ja kirikus ja kirjanduses pruugitavaks saaks.”

Aatepoliitika kõrval pööras Olevik palju tähelepanu majandusele. Eestlasi kutsuti üles ka majanduses mitte enam sakslaste peale lootma, vaid ise oma saatuse peremeheks saama. Seetõttu protestiti kohtade ebaseadusliku müümise vastu ning nõuti vabadikkudele uue põllumaa eraldamist.³¹ Talunikel soovitati lisaks põlluharimisele ka muid ameteid õppida. Need võiksid kehvad põlluaastal raskest olukorrast välja aidata.³²

Rahvuslikku liikumist käsitledes ei saanud ajaleht mööda minna selles puhkenud vastuoludest. Neid eitamata üritas Olevik lausa meeleheitlikult hoida rahu ning mitte laskuda teise tiivaga poleemikasse rahvusliku liikumise üle. “Rahu, ainult rahu” oli Oleviku esimese ilmumisaasta üks peamisi loosungeid. Piisas vaid Suure-Jaani koolmeistril Joosep Kapil lehte kirjutada, et Olevik peab oma põhimõtete eest energiliselt välja astuma, kui Grenzstein seda toimetuse poolt juba pehendas. “Meie austatud kaastöölise mõte: “Ajaleht peab paha vastu vaidlema, olgu see paha kust tahes leida” – on üleüldlikult täieste tõe. Siiski ei taha meie teda praegu Eesti ajakirjanduse kohta maksma panna: Siin arvame meie vaikimise kõige mõjusamaks vaidlemiseks.”³³

Sobiva võimaluse leppimisele suunatud mõtteviisi demonstreerida pakkus Grenzsteinile kogu Eestit vapustanud C. R. Jakobsoni ootamatu surm. Vaatamata varasematele lahkhelidele ning Sakala rünnakutele Oleviku vastu pole Grenzstein Olevikus kitsi kiidusõnadega kadunud rahvajuhhi aadressil: “Meie seisame ühe suure mehe puusärgi ees, kes Eesti ajaloole kiirust ja kindlust annud. [...] Veel tähtsam on, kuidas Jakobson leiget ja laiska olekut meie maalt hävitanud ja tuhandeid isamaa tööle äratanud. Ta on rahva liikuma, mitmed seltsid kasvama ja isamaa vere rutemine jooksmata pannud. Seda hääd ei saa keegi salgama. [...] Austagem teda kui isamaapoega ja ehitagem ta hauda seega, et meie kõik endid vennalikult ühendame ja kõiki seda, mis tema tugeval käel Eesti rahva hääks alustanud, ühenduses edendame ja lõpetame.”³⁴

Järgnevates numbrites kaitseb Olevik Jakobsoni ja tema pärandit saksa lehtede rünnakute eest, kutsudes ühtlasi rahvuslikke tegelasi üles tülid unustama ning ühiste eesmärkide ümber koonduma. Hetkeks näis, et see võib isegi võimalikuks osutuda. Nii rõõmustab ajaleht Aleksandrikooli liikumises saavutatud üksmeele üle: “...nüüd on kõik kahtlused ja kaebdused pääkomitee kohta otsani lõpetatud ning esialgne vennalik usaldus saab kooliehitajate sekka jälle tagasi pöörma.”³⁵

³¹ Olevik, 1882, 13. juuli, nr 29.

³² Olevik, 1882, 21. sept, nr 39.

³³ Olevik, 1882, 20. jaan, nr 4.

³⁴ Olevik, 1882, 16. märts, nr 12.

³⁵ Olevik, 1882, 29. juuni, nr 27.

Aasta teisel poolel näivad vastuolud rahvuslikus liikumises pisitasa siiski jälle kasvavat, valmistades ette rahvusliku liikumise lõplikult lõhestanud kokkupõrget 1883. aastal. Oleviku peavastasteks rahvuslikus liikumises kujunevad järjest selgemini Sakala ning Valgus, kelle tegevuse kohta juba 1882. aasta lõpul Olevikus torkeid leiab.

Toeks rahvuslike ettevõtmiste propageerimisel olid Olevikule kohalikud uudised, mille osakaal lehes oli küllaltki suur. Loomulikult polnud tegu ainult teadetelega rahvusliku liikumise kohta. Kooride kontsertide ja Aleksandrikooli heaks korraldatud näitemängude või pidude kõrval võib lugeda koolmeistrite ja kirikuõpetajate juubelitest, usuelust, huvitavatest loodusnähtustest, aga ka mitmesugustest õnnetustest ning nende ohvrite abistamisest.

Märkimisväärne oli välisuudiste osakaal. Siin kuulus Grenzsteini sümpaatia loomulikult Venemaale ning selle valitsejatele. Erilist laimust pälvis Saksamaa, kelle poliitikasse Olevikus selge umbusuga suhtuti. Üldiselt oli uudiste valik üsna lai ning kindlasti lugejate silmaringi avardav.

Oma koht oli lehes antud populaarteaduslikele kirjutistele ning mitmel alal jagatavatele nõuannetele. Olevikul oli omas ajas igati arvestatav kirjanduslisa, kus peale luuletuste ja jutustuste ilmus raamatuarvustusigi.

Analüüsid Oleviku sisu esimesel ilmumisaastal pole raske märgata selle lähitumist Jakob Hurda suuna programmilistest põhimõtetest. Juhtkirjades tsiteeritakse korduvalt Hurda kirjutisi ning tutvustatakse tema seisukohti. Oleviku esilehel ilmus Hurda ülevaade uuest seaduseraamatust.³⁶

Huvitaval kombel langevad Oleviku tegevuse mitmed tahud kokku 1878. aasta 11. septembril Tartus Hurda pooldajate koosolekul kavandatud programmiga, mis pidi saama Hurda ajalehe tegevuse aluseks. Kuigi Grenzstein ise nimetatud koosolekul ei osalenud, on J. Kurriku poolt seal koostatud protokoll ometi kuidagi Grenzsteini kätte jõudnud.³⁷

J. Hurda programmis on esile tõstetud vajadust "Eestirahvast harida vaimu poolest tema loomulise põhja pääl, nimelt tema omas emakeeles. Sellepärast oleme meie kõigele Saksastamisele ja Venestamisele vasta." Tehakse juttu eesti keele ja kirjavara edendamise, Aleksandrikooli toetamise, võitlusest ümberrahvustamise vastu, eesti keele positsiooni tugevdamisest, vanavara kogumisest, ühtse kirjakeele levitamisest, tihedamatest sidemetest Soomega ja haritud eestlaste hulga suurendamisest. Radikaalsemate nõudmistena tuleb mainida eesti professuuri asutamist Tartu Ülikoolis, eesti keele sisseeadmist asjaajamiskeelena ning talurahvale maapäeval osalemise õiguse andmist.³⁸ Peaaegu kõiki mainitud teemasid käsitleti 1882. aastal ka Olevikus, kusjuures mitmel alal, näiteks eesti professuuri küsimuses oli Olevik selgelt eestvedaja rollis.

³⁶ Olevik, 1882, 23. nov, nr 48.

³⁷ Grenzstein, A. Kodumaa korraldus. Tartu, 1910, 45.

³⁸ Eesti ärkamisaja tegelaste koosolek 11. septembril 1878. – Eesti Kirjandus, 1921, 4, 124–126.

Samas ei saa Oleviku poolt kuulutatud põhimõtteid pidada Hurda arusaamadega täielikult kattuvaks. Näiteks Eesti koolivõrgu alluvuse küsimuses asus Grenzstein Hurdast erineval seisukohal, pooldades kooli allutamist Vene haridusministeeriumile. Oma osa selles ning teistes Vene keskvoimude poliitikat ülistavates seisukohtades võis loomulikult olla Grenzsteini veendumusel, et vaid nii saab ta säilitada võimaluse oma lehte välja anda. Kokku võttes võib Oleviku programmi pidada igati rahvuslikuks ning kõigile überrahvustamispuüetele vastu astuvaks.

Selgelt rahvuslikust programmist hoolimata ei kujunenud Oleviku läbilöök tollasel ajakirjandusmaastikul sugugi valutuks. Jättes siinkohal kõrvale väljaande suhted baltisaksa ja vene ajalehtedega, tuleb tõdeda, et ka Eesti ajalehtede seas polnud Olevikul esialgu just palju sõpru. Leht polnud saanud õigesti veel ilmuma hakata, kui Jakobson seda Sakalas teravalt ründas. Jakobson pidas Ado Grenzsteini ja tema lehte samaväärseks Michael Lindenbergiga ja selle ajalehega Valgus. Grenzsteini üleskutsed üksmeelele ja rahule olevat silmakirjalikud, kuna tegelikult olevat tegu rahvusliku liikumise lõhestajaga. "A. Grenzstein olla oma lehest "Olevikust" 15 000 eksemplari trükkida lasknud ja on neist nimelt suured pakid mõisatesse saatnud. Meie soovime nüüd, et kui ta näeb, kui vähe lugejaid temal eestlaste seast saab olema, tema siis rahva häält pühaks peaks ja oma eeskäija M. Lindenbergi järgedesse astuks."³⁹ Sakala pilkas Olevikku ka oma naljanurgas.⁴⁰

Olukord muutus pärast Jakobsoni ootamatut surma 1882. aasta märtsis. Hendrik Prants on Jakobsoni surmale järgnenud muutusi ajakirjanduses kommenteerinud järgmiselt: "See sündmus tõi otse loomusunnil tükiks ajaks rahu ajalehtede peresse; ühine leina- ja kahjutunne pani unustama omakeskise vastuolu ja vaenu. Sellevastu juhiti nüüd terve tähelepanemine ühiselt väljapoole – saksa ajakirjanduse vastu, milles "Olevik" kõige ees käis."⁴¹

Jakobsoni surm ning Sakala mõju nõrgenemine võimaldas Olevikul oma positsioone märkimisväärselt tugevdada. Sakala asemel näis aasta teisel poolel tema peamiseks konkurendiks tõusvat Jakob Kõrvi Valgus, kellega Olevik mitmeski küsimuses poleemikasse astus. Aasta lõpu olukorda ajakirjandusturul ise-loomustades märkis Grenzstein, et ühesugust suunda ajakirjanduses esindasid Olevik, Eesti Postimees, Pärnu Postimees, Virulane ja Heimath, neist erinevat joont hoidsid aga Sakala ning Valgus, kes "ühendusest lugu ei pidavat".⁴²

Vastuseisule ning kokkupõrgetele vaatamata kujunes esimene ilmunumisaasta Olevikule edukaks. Juba 1882. aasta jaanuaris olevat Olevikul olnud 700 tellijat, peagi tõusis lugejate arv aga 1500ni.⁴³ Seda numbrit kinnitavad ka Oleviku telli-

³⁹ Sakala, 1882, 23. jaan, nr 3–4.

⁴⁰ Sakala Lisaleht, 1881, 9. jaan, nr 2.

⁴¹ Prants, H. Ajakirjandus veerandsaja aasta eest. – Eesti Kirjandus, 1922, 10, 371.

⁴² Olevik, 1882, 21. dets, nr 52.

⁴³ Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed, 179.

misraamatud, kus on 1882. aastal nimetatud 1596 tellijat. Pliiatsiga on juurde liidetud number nelisada ja tulemus on kokku 2004⁴⁴, mis võiks tähendada Oleviku trükiarvu. Sellele viitab ka asjaolu, et 1883. aastal tellimisraamatusse kantud 1913 tellimusele on lisatud sama arv 400.⁴⁵

Ado Grenzstein ise on Oleviku esimest aastat kirjeldanud järgmiselt: “Meie teada ei ole kellegil tõisel Eesti ajalehel alguses nii käredat vastupanemist ei kuskilt poolt, kõige vähem Eestlaste eneste poolt olnud kui Olevikul. Aga kui rahvas selle lehe vaimu tundma õppis, vaikisivad vastaste hääled, kes ainult rahva häda soovivad, ning nüüd võime rõõmuga tunnistada, et meil politika tundjate Eestlaste seas vahest mitte üht vastast enam ei ole. Rahva lahkkel vastuvõtmisel on Oleviku lugejate arv ju esimesel aastal nii suureks kasvanud, et tema tulevik täieste kindel on.”⁴⁶

Oleviku tellimisraamatud annavad hea pildi väljaande levikust. Oleviku tuvasutatud tellimuste kaarti analüüsidest tuleb siiski meeles pidada, et tihti on tellijate aadressid antud mitte nende elukohtade, vaid postijaamade või kaupluste järgi, kust leht kätte saadi. Seetõttu kasutas Meelik Kahu Sakala leviku uurimisel vaid andmeid tellijate kohta maakondades, liites neile ka maakondades asunud linnade andmed.⁴⁷ Oleviku tellimisraamat võimaldab lehe levikust anda veidi üksikasjalikuma ülevaate, kuid teatavate moonutuste olemasolu tuleb siingi arvestada. Üldpilt on siiski üsna selge. Nii nagu võiski eeldada, oli Tartus välja antav Olevik mõjukaim just Tartumaal kokku 402 tellimusega, millest Tartu linnale jääb 98 tellimust. Teisel kohal on Harjumaa 216 tellimusega. Harjumaa suurt osakaalu ei saa seletada üksnes arvukate tellijatega Tallinnast (113 tellijat). Selgesti on näha Harjumaa kihelkondade aktiivsus, sest tellijate hulk ei jää näiteks Viljandimaale sugugi palju alla. Kolmandal kohal on tellimuste rohkuse poolest Virumaa 130 tellimusega, talle järgneb tihedalt Võrumaa 123 tellimusega. Pärnu ja Viljandimaal on tellimusi mõlemal 112. Mõnevõrra üllatuslikult järgneb neile Läänemaa 72 tellimusega ning alles seejärel Järvamaa 49 ja Saaremaa 38 tellimusega. Järvamaa ootamatult väikese tellimuste hulga põhjuseks võib olla asjaolu, et osa sinna läinud tellimustest märgiti naabermaakondades asuvasse postijaamadesse. Arvukalt tellijaid oli Olevikul väljastpoolt Eestit: Peterburist 81 ning mujalt Venemaalt 112. Tellijaid oli lehel ka Soomes, Lätis, Pariisis ning koguni Indias.

Huvitav on võrrelda Oleviku levikut Sakala omaga. Sakala puhul oli selgelt esikohal Viljandimaa, kellele järgnes pika vahega Pärnumaa ning sellele Virumaa, Harjumaa, Tartumaa, Järvamaa, Võrumaa, Läänemaa ja Saaremaa.⁴⁸ Oleviku ja Sakala leviku kõrvutamine osutab regionaalse teguri tähtsusele rahvusliku

⁴⁴ Grenzstein on arutamisel eksinud.

⁴⁵ Eesti Kirjandusmuuseum, f 94, m 2:2.

⁴⁶ Olevik, 1882, 30. nov, nr 49.

⁴⁷ Kahu, M. C. R. Jakobsoni “Sakala” levikust. – Keel ja Kirjandus, 1964, 3, 138–143; 4, 211–217.

⁴⁸ Samas.

liikumise ettevõtmiste juures, viidates samal ajal ka rahvusliku liikumise aktiveerumisele Põhja-Eestis 1880. aastate algul. Eriti tähelepanuvääriv on sellel taustal nii Tallinna kui ka kogu Põhja-Eesti sedavõrd jõuline esiletõus.

Huvitavad andmed leiduvad Oleviku tellimisraamatus ka lugejate sotsiaalse kuuluvuse kohta. Kuigi selles pole toodud kõigi tellijate tegevusala, on teavet kolmandiku ehk 33% tellijate kohta. Tellimisraamatu kohaselt on kõige rohkem tellijate seas mainitud koolmeistreid, seda kokku 208 korral. Suuruselt järgmine rühm on talunikud, kellena on tuvastatud 101 tellijat. Töölisi või käsitöölisi on tellijate seas 98, jõukamaid väikeettevõtjaid (kõrtsmikud, majaomanikud, kaupmehed) 48, haritlasi 25, valitsejaid ja mõisnikke 24, kirikuõpetajaid 24 ning üliõpilasi 6. Kuigi võib oletada, et nimetamata jäänute seas on ülekaalus talunikud ning käsitöölised, ei vähenda see ometi koolmeistrite suurt osakaalu tellijate hulgas.

Võrdluseks Oleviku tellijatele võib tuua M. Kahu esitatud andmed Sakala tellijate sotsiaalse kuuluvuse kohta, mis tõsi küll katavad vaid 20–28% lehe tellijatest. Kõige rohkem on siingi tellijate hulgas märgitud koolmeistreid (1880. aastal 247 korral), kellele järgnevad talunikud (135 korda). Küllalt suure ning kiiresti kasvava osa Sakala tellijaskonnast on moodustanud vabrikutöölised.⁴⁹

Keerulisem on tuvastada Oleviku kaastöölisi, keda näib olevat olnud üsna ohtralt. Nende rohkusele aitas kindlasti kaasa Grenzsteini aktiivne suhtlemine oma kaastöölistega, nende poole palvete ja küsimustega pöördumine. 1882. aasta jooksul näiteks ilmus lehes 1653 vastust kirjasaatjatele ja aasta lõpul tänas Grenzstein kirjasaatjaid eraldi ning avaldas usku sama hea koostöö jätkumiseks.⁵⁰ Grenzstein ei avaldanud peaaega kunagi kaastöid autorite õige nime all, ka kirjavastustes toodud vihjed autoritele on antud piisavalt keeruliselt nende isikute äraarvamiseks. Erandiks on siin vaid mõni eriti tuntud isik, kelle kaastöö avaldati õige nime all ja esilehel, nagu näiteks J. Hurda kirjutis uuest kohtuseadusest.

Mitmeid andmeid võrreldes võib mõned Oleviku kaastöölised kindlaks teha. Arhivimaterjalide põhjal tegid kaastööd nii Paul Undritz kui ka Rudolf Kallas. Oleviku kaastööliseks oli tuntud rahvuslik tegelane Suure-Jaani koolmeister Joosep Kapp. Oleviku tellimisraamatu alusel saab oletada, et Aleksandrikooli liikumisest Tallinnas saatis ajalehele teateid üks Lootuse seltsi juhte A. Einvald.

Soliidne kaastööliste hulk näitab veel kord, et Olevik suutis end juba esimesel ilmumisaastal Eestis tugevalt maksuma panna ja tõusis aastaga üheks juhtivamaks väljaandeks, mille mõju rahvuslikule liikumisele võib igati positiivseks pidada. Oleviku selgelt rahvusliku suunitlusega programm jäi püsima ka järgnevatel aastatel, tehes teatava muutuse läbi alles 1880. aastate teisel poolel venestuspoliitika tugevnedes. Igal juhul on selge, et Oleviku tegevus ja programm vajavad põhjalikku uurimist, millele loodetavasti ka see kirjutis mõnevõrra kaasa aitab.

---

⁴⁹ Samas.

⁵⁰ Olevik, 1882, 28. dets, nr 53.

OLEVIKU TELLIJAD 1882. AASTAL

TARTUMAA		VÕRUMAA	
Tartu linn	98	Räpina	32
Maarja-Magdaleena	42	Põlva	18
Kodavere	28	Valga linn	16
Võnnu	25	Kanepi	12
Otepää	24	Rõuge	12
Sangaste	24	Võru linn	10
Äksi	23	Urvaste	9
Laiuse	22	Vastseliina	8
Tartu-Maarja	22	Karula	6
Rõuge	20	Kokku	123
Rannu	18		
Kambja	15		
Nõo	12	PÄRNUMAA	
Puhja	9	Pärnu linn	31
Torma-Lohusuu	9	Halliste	23
Palamuse	8	Tori	15
Kursi	3	Vändra	13
Kokku	402	Karksi	9
		Audru	6
		Pärnu-Jaagupi	4
HARJUMAA		Tõstamaa	4
Tallinn	113	Saarde	3
Juuru	26	Häädemeeste	2
Risti	18	Pärnu khk	2
Keila	15	Kokku	112
Harju-Madise	13		
Rapla	8	VILJANDIMAA	
Kuusalu	7	Helme	35
Jüri	4	Tarvastu	24
Harju-Jaani	3	Põltsamaa	18
Jõelähtme	3	Pilistvere	12
Kose	3	Viljandi linn	7
Hageri	2	Kolga-Jaani	5
Nissi	1	Suure-Jaani	5
Kokku	216	Viljandi-Kõpu	5
		Paistu	1
VIRUMAA		Kokku	112
Jõhvi	36		
Rakvere khk	25	LÄÄNEMAA	
Simuna	18	Haapsalu	16
Kadrina	11	Märjamaa	16
Viru-Nigula	11	Lihula	12
Narva	9	Vigala	7
Vaivara	8	Pühalepa	4
Iisaku	4	Emmaste	2
Viru-Jaagupi	3	Kullamaa	2
Lüganuse	2	Käina	2
Väike-Maarja	2	Kärdla	2
Haljala	1		
Kokku	130		

Allikas: Eesti Kirjandusmuuseum, f 94, m 2:2.

Martna	2	SAAREMAA	
Ridala	2	Kuressaare	13
Kirbla	1	Pöide	9
Lääne-Nigula	1	Kaarma	4
Mihkli	1	Karja	4
Noarootsi	1	Muhu	2
Reigi	1	Mustjala	2
Kokku	72	Valjala	2
JÄRVAMAA		Kihelkonna	1
Paide-Anna	22	Kärla	1
Ambla	19	Kokku	38
Peetri	4	VENEMAA	112
Järva-Jaani	2	PETERBURI	81
Järva-Madise	1	SOOME	8
Türi	1	MUUD KOHAD	141
Kokku	49	Tellijaid kokku	1596

THE YEAR 1882 – THE FIRST YEAR OF THE NEWSPAPER *OLEVIK*

Mart LAAR

The *Olevik*, one of the most influential newspapers of its time in Estonia, and its editor in chief Ado Grenzstein have been so far almost neglected by the researchers of the national movement in the last quarter of the 19th century.

The idea to start the publication of the *Olevik* first emerged in 1881 among the national figures who opposed C. R. Jakobson. At first, Grenzstein's request to found a new newspaper received no support from local Baltic Germans or the central authorities of Russia. Although Grenzstein eventually managed to obtain permission to found the *Olevik*, it can be said that from the very beginning the foundation story of the newspaper to some extent determined its later course in which the national attitude was covered with the praising statements of Russian central authorities.

Despite all difficulties, the *Olevik* started out successfully in the Estonian public life. Guided by constructive nationalism and standing out with good editorship, the *Olevik* quickly gained readers and won great prestige among many. The programme of the *Olevik* was rather close to J. Hurt's programme adopted in 1878, on the basis of which he tried to found his own newspaper without success. Not arguing with Jakobson's followers the *Olevik* protected national interests and attacked rather fiercely the sovereignty of Baltic Germans in Estonia. The *Olevik* fought for the establishment of Estonian professorship at the University of Tartu, supported the submission of petitions to the central authorities of Russia and promoted societies.

According to the subscription books of the *Olevik*, in 1882 the newspaper, which was issued in Tartu, had the greatest number of subscribers in Tartumaa, followed by Harjumaa, Virumaa, Võrumaa, Pärnumaa, Viljandimaa, Läänemaa, Järvamaa and Saaremaa. In addition, the *Olevik* had numerous subscribers abroad. In 1882, the *Olevik* had a total of 1596 subscribers. Comparison of the circulation of the *Olevik* to the circulation of other national newspapers suggests the importance of the regional aspect in the undertakings of the national movement, at the same time referring to the activation of the national movement in northern Estonia at the beginning of the 1880s. Considering the above, the powerful emergence of Tallinn and the whole northern Estonia is especially remarkable.

The programme of the *Olevik* with its clearly national orientation was followed also in later years, with some changes only at the end of the 1880s when the Russification policy became stronger. It is obvious that the activities and the programme of the *Olevik* deserve thorough research.

Region	Subscribers	Region	Subscribers
Pohja	9	Pärnu linn	31
Torma-Lohusoo	9	Hälvik	23
Painaste	8	Viljandi	15
Kuusi	3	Võru	13
Kokku	40	Virumaa	9
		Läänemaa	6
		Järvamaa	4
		Saaremaa	4
		Harjumaa	3
		Võrumaa	2
		Maailm	2
		Tallinn	111
		Jõhvi	26
		Kuusalampi	11

The *Olevik*, one of the most influential newspapers of its time in Estonia, and its editor in chief Aho Grenzstein have been so far almost neglected by the researchers of the national movement in the last quarter of the 19th century. The idea to start the publication of the *Olevik* first emerged in 1881 among the national figures who opposed C. R. Jakobson. At first Grenzstein's request to found a new newspaper received no support from local Baltic Germans or other central authorities of Russia. Although Grenzstein eventually managed to obtain permission to found the *Olevik* it can be said that from the very beginning the foundation story of the newspaper to some extent determined its later course in which the national attitude was covered with the praising statements of Russian capital authorities. Despite all difficulties the *Olevik* started out successfully in the following public life. Guided by constructive nationalism and standing out with bold editorship, the *Olevik* quickly gained readers and won great prestige among many. The programme of the *Olevik* was rather close to J. Hurt's programme adopted in 1878, on the basis of which he tried to found his own newspaper without success. Not arguing with Jakobson's followers the *Olevik* promoted national interests and attacked rather fiercely the sovereignty of Baltic German in Estonia. The *Olevik* fought for the establishment of Estonian professorships at the University of Tartu, supported the submission of petitions to the central authorities of Russia and promoted societies.